

e-ISSN: 2148-4899

Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Pamukkale University Journal of Divinity Faculty

7 /1 (Bahar 2020): 859-872.

İZZ B. ABDİSSELÂM'IN ŞECERATU'L- MAÂRİF ADLI ESERİNDE
BİÇİM-İÇERİK AHENGİ

The Harmony of Style and Theme in Shecerat al
Maaref By Izz b. Abdulsalam

Adnan ARSLAN

Doç. Dr. Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Arap Dili ve Belagatı Anabilim Dalı, adnan.arслан81@hotmail.com Orcid No: 0000-0002-3989-6612

Hakemler / Referees:

Doç. Dr. Şaban KARASAKAL / Bolu AİBÜ, İlahiyat Fakültesi
Doç. Dr. Hikmet KOÇYİĞİT /Ankara H. Bayram Veli Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received: 10 Ocak / January 2020
Kabul Tarihi / Accepted: 30 Nisan / April 2020
Yayın Tarihi / Published: 30 Haziran / July 2020
Cilt / Volume: 7
Sayı / Issue: 1
Sayfa/ Pages: 859-872.

Atıf / Cite as: Arslan, Adnan. " İzz B. Abdisselâm'ın Şeceratu'l- Maârif Adlı Eserinde Biçim-İçerik Ahengi" [The Harmony of Style and Theme in Shecerat al Maaref For Izz b. Abdulsalam]. *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi Pamukkale University Journal of Divinity Faculty* 7/1 (2020): 859-872.

Doi: <https://doi.org/10.17859/pauifd.673415>

İntihal / Plagiarism: Bu makale, *iThenticate* intihal tarama programı ile taranmıştır. Ayrıca iki hakem tarafından da incelenmiştir. / This article has been scanned with *iThenticate* plagiarism screening program. Also this article has been reviewed by two referees.

www.dergipark.gov.tr/pauifd

Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (PAUİFD), 7 (1) 2020: 859-872

İZZ B. ABDİSSELÂM'IN ŞECERATU'L- MAÂRİF ADLI ESERİNDE BİÇİM-İÇERİK AHENGİ

Adnan ARSLAN*

Öz:

Hicri 7. Yüzyılın kuşkusuz en önemli ilmî şahsiyetlerinden kabul edebileceğimiz İzz b. Abdisselâm (öl. 660/1262), Eyyûbîler ve Memlûklülük döneminin siyasî çalkantılarına tanıklık etmiş, İslam hukukundaki ilmi hareketliliğin taklit sebebiyle donuklaştığını görmüş ve Müslüman toplumun ahlakî yönden yozlaştığından da müteessir olmuştur. Bu itibarla telif ettiği eserler; döneminin siyasetçilerine yön verecek, fikhî açıdan özgünlük arz edecek ve toplum ahlakının da ıslahını gözetecek bir hüviyet arz etmiştir. Ahlaka dair eserlerinden birisi kısaca Şeceratü'l-maârif adlı telifidir. İbn Abdisselâm, bu eserinde Kur'ân ve hadis edebiyatını referans alarak “en ince tafsilatına kadar ahlak ıslahı” maksadını gözetmiştir. Eser orijinallik bakımından takdir edilmiş ve müşarun ileyh bil'benân (parmakla gösterilen) bir özelliğe sahip görülmüştür. Bu çalışma, İbn Abdisselâm'ın mezkûr eserindeki fasılların kendi aralarındaki içerik uyumunu, fasıllara verilen başlıklarla fasıl içindeki ayetlerin ahengini ve ahlaka dair ayetler ile maslahatları arası ilişki kurma gibi açılardan biçim-içerik karşılaştırması yapmayı amaçlamıştır. Eserin başlığının kısaca “Marifet Ağacı” oluşundan ilham alarak eserin şekil açısından -bir ağacın gövde, dal ve yapraklar halinde bir bütünlük oluşturduğu gibi- estetik bir değeri olduğu dikkat çekmiştir. Daha ziyade çalışmanın ilgili âyet ve hadisleri derleme ve tasnif etme özelliğinden yola çıkılarak eserin tasnifteki üslubu incelemeye alınmıştır. Müellifin hayatı ve eserleri hakkında Türk akademisinde yeterli sayıda çalışma yapıldığı göz önüne alınarak biyografik bilgilere sadece atıfta bulunulmuş ve doğrudan esere yönelik biçim-içerik incelemesine girilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Arap dili ve belâğati, İzz b. Abdisselâm, Şeceratü'l-maârif, ahlak, biçim.

The Harmony of Style and Theme in Shecerat al Maaref By Izz b. Abdulsalam

Abstract:

Izz b. Abdulsalam (d. 660/1262) who can accepted the most important scientific figures of the 7th century witnessed the political turmoils of the Ayyubid and Mamluks period. He saw that the scientific mobility in Islamic law became dull due to imitation and Islamic society was also morally corrupt. In this respect, his works has a identity that will shape the politicians of the time, will present an authenticity from the point of view, and will also improve the morality of the society. One of his works on morality is briefly called Shecerat al-Maâref. In this work, Ibn Abdisselâm pursued the purpose of “reform of morality to the finest details” by taking the Qur'an and hadith literature as a reference. The work was appreciated in terms of originality and it was seen that the client had an unique feature. This study aimed to make a form-content comparison in terms of the content harmony between the chapters in the aforementioned work of b.

* Doç. Dr., Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Arap Dili ve Belâğati Anabilim Dalı. adnan.arslan@bilecik.edu.tr Orcid. No. 0000-0002-3989-6612

Abdulsalam and the relationship between the titles given to the chapters and the verses within the chapter and the moral verses and the charges. It was noted that the title of the work was briefly inspired by the "Tree of Ingenuity" and that the work has an aesthetic value in terms of shape, as a tree forms an integrity in the form of a trunk, branches and leaves. Rather, based on the feature of compiling and classifying the relevant verses and hadiths of the study, the style of the work in classification was examined. Considering that there is a sufficient number of studies on the author's life and works in the Turkish academy, only reference is made to the biographical information and a form-content examination is made directly for the work.

Keywords: Arabic language and rhetoric, Izz b. Abdulsalam, Shecerat al-maâref, etc, shape

STRUCTURED ABSTRACT

Undoubtedly one of the most important scientific figures of Hijri 7th century is Izz b. Abdulsalam (d. 660/1262). He witnessed the political upheavals of the Ayyubids and Mamluks and saw that the scientific activity in Islamic law became opaque due to imitation and was regrettable that the Muslim society was degenerated morally. In this respect, his works were directed to the politicians and provided originality in terms of jurisprudence and identity to observe the correction of morality. One of his works on ethic is Shecerat al-Maâref. Ibn Abdulsalam in this work by taking reference to the literature of the Qur'an and hadith, "to the finest details of moral correction" has pursued the purpose. The work was appreciated for its originality. This study aimed to make a comparison of form-content in terms of the content harmony between the chapters in Ibn Abdulsalam's forementioned work, the harmony between the titles given to the chapters and the verses in the chapter and the relation between the verses and morals of morals. Inspired by the fact that the title of the work is "Tree of Knowledges, it is remarkable that the work has an aesthetic value in terms of shape-a tree constitutes a whole in terms of body, branch and leaves. When he classified hundreds of verses and hadiths according to the chapters, he reflected to a work of internal harmony which could be called den compilation aesthetics. The work is designed to direct the reader from the beginning to the end within the framework of a integrity of meaning. As far as we can see, the form content harmony of the work manifests itself as follows: The chapters and the verses in the chapters content confirm each other completely. While the content of the title is clearly understood, the harmony between the verses and the title is sometimes understood after careful consideration. In this way, the chapter titles and the verse harmony give the work commentary (tafsir) feature. Although the title's accordance between the title of the chapter and the verses taken dominates almost the entire work, there are rarely chapters in which the title and content do not match. The author has placed thousands of verses and hadiths in his 250-page work according to the chapters to show these verses and hadith in admirable punctuality as much as he could to care. However, as we have mentioned, there are rarely places where he cannot protect the harmony (tenasub). Another form of content harmony is manifested in the coherence of the chapters. The other chapters brought after one chapters are generally in coherence. It seems that the author is trying to observe the integrity of meaning that he has designed in his own mind. He does not directly explain this integrity and leaves it to efforts of his readers. Another feature is the effort to establish a harmony between the verses of the moral maturity mentioned in the chapters of the chapter and their charge. Izzeddin b. Abdulsalam is known as "Sultânu'l-Ulemâ in Shafi'i fikh (Islamic Rule). Especially with his work Kavâidu'l- Kubrâ reached the level of authority in fikh. It is stated that one of the methods he follows in fikh gives importance to utility (maslahat). As far as we see, the author has applied this method which he used to justify the jurisprudence in his work on morality. Although

Ibn Abdussalam's approach to making connections between the verse and his moral charge generally reflects his depth it is remarkable that this depth becomes shallow from time to time. Another noteworthy feature of Shecerat al-Maâref is its witty style that makes the reader feel better. These witties often manifest themselves through unexpected sudden inspirations in the interpretation of verses of the Quran. As a result, Izz b. Abdulsalam briefly divided Sheceratu'l-Maâref's work on good morality and virtue into biblical headings and chapters and classified them according to a plan he designed in his mind in verses and hadiths that he thought were suitable for the subjects he wanted to address. As far as we see, in this classification plan, there is a dominant harmony. This harmony, which manifests itself in the majority of the work, has a positive effect on the reader and creates an immersive integrity. Rather, the study is based on the feature of compiling and classifying the relevant verses and hadiths. Considering the sufficient number of studies on the life and works of the author in the Turkish academy, only biographical information was referred to and the form-content analysis was initiated directly for the work.

Keywords: Arabic language and rhetoric, Izz b. Abdulsalam, Shecerat al-maâref, etic, shape.

GİRİŞ

İster meyveli ister meyvesiz, olabildiğince yayılmış ihtişamlı ağaçlara baktığımızda göz zevkimize hitap eden bir güzellik fark edilir. Özellikle büyük tahlil arazilerinin kıyısında, kimi zaman da tam ortasında tek başına bırakılan heybetli ağaçların izlenesi ihtişamı, özellikle zevk sahibi kimselerin beğenisini cezbetmektedir. Tabiattaki güzelliklere dikkat kesilen Arap edebiyatçıların özellikle de Endülüs şairlerinin salt ağaç tasvirleri üzerine şiirler inşaat etmesi,¹ her gün öylesine yanından geçip gittiğimiz ağaçların ne kadar dikkate değer güzellikler ihtiva ettiğini göstermektedir.

Ağaçların güzelliği sadece rengârenk oluşunda ya da sırtında bizler için taşıdığı meyvelerin tat, koku ve şekillerinde değildir. Hatta bir ağaca estetik değer katan unsurların sınırlandırılması da ne kadar mümkündür? Başta Kur'ân olmak üzere semavi kitaplarda farklı farklı hususiyetleri ile kendinden bahsedilen "ağaçlar";² hayata hizmetkâr, meyvelere hâmil, toprak kaymasın diye çakılı kazık, sayılamayacak kadar çok yerlerde ahşap, oksijen için kaynak, serinlik için yelpaze, havayı temizleyen filtre, hiç olmazsa gölgelik vb. pek çok açıdan insanoğlunun hemen yanı başındadır; yaveridir. Orhan Veli'ye "*Fakat eğer sen bizimle beraber kaydırac oynamasını bilseydin seni daha çok severdim. Güzel ağacım!*" derirtecek kadar dosttur ağaçlar.³ Nazım

¹ İlgili tasvirler için örnekleri ihtiva eden çalışmalar için bk. Mustafa Çınar, "Üçüncü Abbasi Dönemi Arap Şiirinde Tabiat Tasviri", *Ekev Akademi Dergisi* 7/17 (Güz 2003): 223-236; Nevzat H. Yanık, *Endülüs Arap Şiirinde Tabiat Tasviri*, (Erzurum: Fenomen Yayıncılık, 2000).

² Kur'ân'da konu olarak ağaçları ele alan çalışmalar için bk. Nurettin Turgay, *Kur'an Açısından Hayvanlar ve Bitkiler*, (Ankara: Fecr Yayınevi, 2011). Nihat Uzun, "Kur'ân'da Üç Ağaç Türü Yahut Bazı Âyetlerin Anlamlarını Yeniden Düşünmek", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 11/3 (2011): 133-164

³ Orhan Veli Kanık, *Orhan Veli Bütün Şiirleri*, (Ankara: Can Yayınları, 1982), 55.

Hikmet'e de "Sofya'da ağaç duvardan önce, duvardan güzel. Sofya'da ağaçla insan karışmış birbirine"⁴ dedirtecek kadar bize yoldaştır ağaçlar.

Hayatın hayatı olan ağaçlar, hayatın bir yansıması olan edebiyatın da önemli temalarından biri olmuş ve "ağaç" kelimesi pek çok dünya dillerinde kaleme alınmış romanın da başlığında yerini almıştır.⁵

Ağaçlara güzellik veren unsurlara geri dönersek, bir ağacı güzel olarak nitelendirmemize sebep olan etkenlerden birisi de ağacın gövde, dallar, yapraklar vs. tümünü oluşturan parçaların, birbirini şekil bakımından tamamlayan bütüncül ahengi olmalıdır. Bir ağacın dallarının uzunluğu ve kalınlığı bakımından birbirleriyle orantılı oluşu, alt ve üst yapraklarının her birinin güneş görmelerine mani olmayacak şekilde yerleşmiş olması, gövdenin kaldırabileceği orantıda dalların uzaması gibi pek çok estetik faktör, dikkatle temaşa edenin beğenisini uyandırmaktadır.

Ağacı teşkil eden cüzlerin ahenginin, ağacın bütünlüğü üzerinde şekilsel bir estetiği yansıtıyor oluşu bu makalenin yazarına İzz b. Abdisselâm'ın Türkçe çevirisi kısaca "Marifet Ağacı" adlı eserine, biçimsel estetik zaviyesinden bakma düşüncesini uyandırmıştır. Bu çalışma, "ağaç" başlığı üzerinden ilham alarak eserin bâb ve fasılları arasında -bir ağaçta olduğu gibi- biçimsel bir ahengin varlığı üzerine yoğunlaşacaktır. Müellif İbn Abdisselâm'ın İslam ahlakının felsefesi üzerine kaleme aldığı eserinin düşünsel arka planında, sağlam bir fikrî tutarlılığın mevcudiyeti kanaatimizce eserin biçimine yansımıştır. İzz b. Abdisselâm'ın hayatı ve ilmî şahsiyeti hakkında çalışmalara sadece atıfta bulunmanın yeterli olacağını düşünüyoruz.⁶ Hatta araştırma konumuz olan eserdeki ahlak felsefesi üzerine bir yüksek lisans tezi hazırlanmıştır.⁷ Eserin içeriği ve telif serüveni hakkında bu çalışmanın kâfi olduğu düşüncesi ile doğrudan konumuz olan "biçim-içerik ahengi"ne değinmek daha uygun görülmüştür.⁸

1. Fasil Başlığı Ve İlgili Ayet/Ayetler Arası Hüsn-İ Tenasüp

Klasik kaynaklarda müelliflerin eserlerinde yer verdikleri fasıl ya da bâb başlıklarında tercih ettikleri ayetlerle güzel bir tenasübün yakalandığı görülmektedir. Bu özelliğin İbn Abdisselâm'ın *Şeceratu'l-maârif*'inde de bulunduğu ve esere felsefi derinlik kazandırdığı dikkat çekmektedir.

⁴ Nazım Hikmet, *Nazım Hikmet Bütün Şiirleri*, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2008), 1607

⁵ Örnek olarak Hermann Hesse, *Ağaçlar*; Alejandro Zambra, *Ağaçların Özel Hayatı*; Courtney Miller Santo, *Zeytin Ağacı*; Banu Özkan Tozluyurt, *Dut Ağacı*; Nazan Bekiroğlu, *Nar Ağacı*.

⁶ İlgili çalışmalar için bk. Adnan Algül, *İzzüddîn b. Abdüsselâm'ın İslam Hukuk Bilimindeki Yeri ve Önemi*, (Doktora Tezi, Gazi Antep Üniversitesi, 2016); Abdülmuttalip Arpa, "İzzüddin b. Abdüsselâm ve Kur'ân Çalışmaları", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 21/1 (2010): 15-42; Ahmet Ögke, "İzz b. Abdüsselâm'da Fıkıh-Tasavvuf İlişkisi", *Dini Araştırmalar* 6/18 (2004), 183-199.

⁷ M. Sait Kavşut, *İzz b. Abdüsselâm ve Ahlak Anlayışı*, (Yüksek Lisans Tezi: Ankara Üniversitesi, 2006).

⁸ Müellifin ahlaka dair eserini bu alanda kendisinden önce telif edilmiş ahlak konulu eserlerle mukayase etmek, başlı başına müstakil bir çalışmayı gerektireceğinden dolayı burada sadece söz konusu çalışmaya odaklanmanın daha uygun olacağı düşünülmüştür.

Örneğin; eserdeki fasıl başlıklardan birisi başkalarının sana nasıl davranmasını istiyorsan senin de onlara öyle davranman gerekliliği üzerinedir. Günümüzün yaygın ifadesiyle “empati”ye davet edilen bu fasılın yer verdiği ayet Nisa sûresi 9. âyetidir ki ilk bakışta konu ile pek ilgisi akla gelmemektedir. Ayet, yetimlerin hukukunun muhafazası ile ilgilidir.

“Geriye eli ermez çocuklar bıraktıkları takdirde halleri ne olur diye korkacak olanlar yetimlere haksızlık etmekten korkup titresinler.”

Kendi öz evladı arkada kalsa kişi kendi yetimlerine nasıl davranılmasını ister? Bu gayet insani doğal bir his değil midir? İbn Abdisselâm'ın ihsanda bulunmayı teşvik ettiği bu fasılda aldığı ayet, fasıl başlığı ile gayet hoş bir münasebeti ifade etmekte olduğu göze çarpmaktadır.⁹

İkinci diğer bir örnek Beşinci Bâb'da yer almaktadır. Allah'a karşı özlem duymaya dair tahsis edilen bir fasılda müellif, Hz. Musa (a.s.)'ın Tur Dağı'nda Allah'ı görmek için niyazda bulunduğu dair olan ayete yer vermiştir. İlk bakışta dahi ayetin fasıl başlığı ile alakası anlaşılabilir. Burada İbn Abdisselâm ince fakat manidar bir ayrıntıyı yakalamıştır. O ana kadar Allah'tan değişik vesilelerle vahye mazhar olmuş olan Hz. Musa (a.s.) bu kez Tur Dağı'nda bizzat Allah'ı görme talebinde bulunmuştur.¹⁰ Fasıl başlığının dikkat çekmek istediği ayrıntı da budur: Hz. Musa (a.s.)'ın taleb-i rü'yeti, Allah'ın zatına karşı olan muhabbet ve hasretinden dolayıdır. Diğer taraftan müminlerin “Ne olurdu bir sûre nazil olaydı ya!” mealindeki iç çekişleri de aynı kabildendir. Vahyin nüzulüne şahit olan sahabe-i kiram efendilerimiz yeni bir sûre nazil olunca Allah'ın kendilerine olan yakınlığını hissetmiş oluyorlardı. Bu itibarla onların vahiy beklentisi -yine fasıl başlığının telmihte bulunduğu gibi- Allah'a olan halis şevklerinden ötürü idi.

Müellifin eserinde ağırlıklı olarak kendini gösteren bu özelliğinin nadiren de olsa kesintiye uğradığı da vakidir. Örneğin; Allah'ın isimleri ile ahlaklanma konusuna ayrılan ikinci bâbın en sonunda “Bu ahlaklanmanın (tahalluk) en güzel olanı da Allah'ın sana ihsan da bulunduğu gibi senin de başkalarına iyilikte bulunmandır.” diyerek Duha sûresinde geçen “*Sen de yetimi azarlama; dilenciye çağırıp çağırma.*”¹¹ âyetlerine atıfta bulunmuştur. Bu ayetler hakikaten de müellifin amacına münasip olmakla beraber “*Allah'ın sana ihsanda bulunduğu gibi sen de ihsanda bulun.*”¹² âyeti tam da bu bağlama mutabık olmaktadır. Bu örnekte görüldüğü gibi nadiren de olsa müellifin bu tür ayet tenasübünün dikkatinden kaçtığı vaki olmaktadır.¹³

Fasıl ve muhtevastaki âyet arasındaki hüsn-ü tenasübün zayıf kaldığı diğer bir örnek Allah'a itaat etmenin ehemmiyetine tahsis edilmiş bir fasılda göze

⁹ İzz b. Abdüsselâm, *Şeceratu'l-maârif ve'l-ahvâl ve sâlihi'l-akvâli ve'l-'a'mâl*, tah: Ahmed Ferîd el-Müzeydî, (Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, 2003), 179.

¹⁰ Abdüsselâm, *Şeceratu'l-maârif*, 50.

¹¹ ed-Duhâ, 93/9-10.

¹² el-Kasas, 27/77.

¹³ Abdüsselâm, *Şeceratu'l-maârif*, 43.

çarpmaktadır.¹⁴ Burada müellif, Allah'a itaat etmeye karşı müminin "hırs" sahibi olması gerektiğine dair şu ayete yer vermiştir:

*"O (a.s.m.), sizin üstünüze titremektedir. Müminlere karşı da re'fet sahibidir; merhametlidir de."*¹⁵

Tevbe sûresinde geçen bu âyette işaret edilen "hırslı olma" sıfatı tefsirlerde de belirtildiği gibi Allah Resûlü (a.s.m.)'a aittir. Onun ümmetine karşı düşkünlüğü, onlardan dünyevi ve uhrevi musibetlere maruz kalmamaları hususunda göstermiş olduğu fevkalade ilgi ve ihtimam şeklinde tecelli etmektedir. Dolayısıyla ayette geçen "hırs", müminlerin Allah'a itaat konusunda özen göstermelerinden ziyade Hz. Muhammed (a.s.m.)'in ümmetine karşı şefkati ile ilgilidir. Binaenaleyh bu fasılın başlığı ile içeriğindeki ayetin birebir örtüşüğünü söylemek mümkün görülmemektedir.

Bir diğer örneğe "Allah'a isyan etmektense belaya düşmeye muhabbet etmek" faslında rastlanılmaktadır. Fasıl başlığında da açıkça belirtildiği gibi kul, şayet Allah'a isyan etmek ve belaya maruz kalmak ikilemine düştüğünde belalara göğüs germeyi yeğlemeli hatta bu belalara severek atılmalıdır. Fasılda bu düşünceyi destekleyecek ayet hakikaten de fasıl başlığı ile tam uyumludur. Âyet Hz. Yusuf (a.s.)'ın Züleyha ile imtihanında, zinaya düşmekle hapse girmek arasında kaldığında *"Rabbim! Zindan onların beni çağırdığı şeyden daha sevimlidir gözüme."*¹⁶ münacatından bahsetmektedir ve bu surette fasıl başlığı ile tam bir münasebeti gözler önüne sermektedir.¹⁷

Bir diğer örnek ise şüpheli olan şeylerden mümkün mertebe sakınmaya ve ihtiyatlı davranmaya dair bir fasılda görünmektedir. Fasıl başlığı şüpheli olandan kalbi temiz tutmaya dairdir.¹⁸ Fasılın muhtevasındaki ayet ise müminlerin valideleri olan Hz. Peygamber (a.s.m.)'in hanımlarından bir şey isteyenlere dair uyarı içermektedir. Ayetin ihtarına göre sahabe efendilerimiz Ezvâc-ı Tâhîrât'tan bir şey isteyecekleri vakit bunu yüz yüze gelmeden bir perde arkasından talep edeceklerdir. Hâlbuki Allah Resûlü (a.s.m.)'in hanımları *"Onun hanımları sizlerin annelerinizdir."*¹⁹ âyetiyle açıkça belirtildiği gibi ebediyen ümmete haramdır. Zira onların anneleri mesabesinde. Buna rağmen perde arkasından bir şey talep etmek hem Ezvâc-ı Tâhîrat hem de sahabîlerin kalpleri için *"daha tâhir"* bir şeydir.²⁰ İbn Abdisselâm'a göre bu ayet Müslümanları şüpheli olan şeylerden sakındırmaya dair telmihte bulunmaktadır. Akla hayale bile gelmesi zor bir ihtimalden sakındırılan sahabenin üzerinden tüm zamanlardaki Müslümanlara verilen ders şudur: Dikkatli olun; yaklaşmayın.

¹⁴ Abdüsselâm, *Şeceratu'l-maârif*, 55.

¹⁵ et-Tevbe, 9/128.

¹⁶ Yûsuf, 12/33.

¹⁷ Abdüsselâm, *Şeceratu'l-maârif*, 52.

¹⁸ Abdüsselâm, *Şeceratu'l-maârif*, 58.

¹⁹ el-Ahzâb, 33/6.

²⁰ el-Ahzâb, 33/53.

Diğer bir örnek ise Musa (a.s.)'ın mucizeleri karşısında imana gelen sihirbazların, Firavun'un tehditlerine rağmen yeni buldukları hak yolunda sebat edişlerini anlatan ayet ve fasıl başlığı arasındaki tenasüpte kendini göstermektedir. Fasil başlığı Allah'ın dini üzere salabet göstermektir. Bu başlık altında, Firavun'un ölüm tehdidinde hedef olan sihirbazların "Ne yaparsan yap!"²¹ deyişlerindeki hakta şiddetli sebatlarını ifade eden ayete yer verilmiştir. Burada da başlık ile mevzubahis ayetin birbiri ile ne kadar uyum içerisinde olduğu; ya da deyim yerinde ise fasıla ayetin ne kadar güzel oturduğu açıkça görülmektedir.²²

Eserin yer verdiği fasıllardan birisi de kulların her daim Allah'ın inayetine olan ihtiyaçlarına dairdir. Allah'ın tevfiği olmasa, onun rahmet ve muhafazası kulların ellerinden tutmamış olsa ne derin isyan çukurlarına yuvarlanırlar da boğulup giderlerdi. Müellifin bu fasılda yer verdiği âyet, kendisinin Kur'ân ayetlerini ne denli vukufiyetle ve can kulağı ile dinlediğini açığa vuracak mahiyettedir.²³ Yûsuf sûresinde geçen ayetin bildirdiğine göre Hz. Yûsuf (a.s.), Züleyhâ'nın kendisine musallat olmasına karşı imanının kuvvetine, takva ve verasının gücüne güvenmeyip şöylece Allah'ın inayet ve yardımından istimdatta bulunmuştur:

*"Sen onların tuzaklarından beni muhafaza etmezsen Allahım, ben onlara meyleder ve cahillerden olurum."*²⁴

Fasil başlığı ile alınan ayetler arasındaki söz konusu hüsn-i tenâsübün, eserin hemen hemen tamamına hâkim olduğunu kabul etmekle beraber çok ender olarak başlık ile içeriğin uyuşmadığı fasıllar da bulunmaktadır. Müellif yaklaşık 250 sayfalık eserinde binlerce ayete ve hadise yer vermiş bâb ve fasıllara göre bu ayet ve hadisleri takdire şayan bir dakiklikle tasnif etmeye elinden geldiği ölçüde ihtimam göstermiştir. Ancak belirttiğimiz gibi nadiren de olsa mevzubahis tenasübü koruyamadığı yerler de vardır. Örneğin zanna binaen nehy-i ani'l-münker yapılabileceğine dair bir fasıl açmıştır. Hâlbuki bir mümin diğer bir mümini, yaptığı işin münker/yanlış olup olmadığından emin olmadan uyarıda bulunmamalıdır. Eserde daha önceki fasıllarda geçtiği gibi müminler arasında esas olan hüsn-ü zandır; müminin halini olabildiğince hayra yormaktır. Bilip bilmeden sorumsuz bir şekilde uyarılarda bulunmak olması gereken muhabbet ve ülfete zarar verecektir. Müellifin bu fasıl altında aldığı ayetler ise zanna binaen nehy-i ani'l-münker yapılabileceği" ile alakalı değildir. Âyetler, Kehf sûresinde Hz. Musa (a.s.) ile -rivayetlere göre- Hızır arasında yaşanan tartışma hakkındadır. Hızır bir gemiyi delerek batmasına neden olmuş ve küçük de bir çocuğu suçsuz yere öldürmüştür. Musa (a.s.) bu iki olayda yapılanlara sabredememiş ve ayette geçtiği gibi itiraz etmiş Hızır'ı eleştirmiştir. Oysaki kıssanın devamında vârid olduğu gibi bu tartışmada haksız olan Hızır değildir. Hızır'ın yaptıklarından dolayı kınanmadığını, bilakis Musa (a.s.)'a ders vermek üzere bizzat taraf-ı ilahîden görevlendirildiğini kıssanın siyak ve sibakından biliyoruz. Öyle

²¹ Tâhâ, 20/72

²² Abdüsselâm, *Şeceratu'l-maârif*, 63.

²³ Abdüsselâm, *Şeceratu'l-maârif*, 65.

²⁴ Yûsuf, 12/33.

ise bu ayetlere dayanarak “zanna binaen uyarılarda bulunabileceği” şeklinde bir fasıl açmak ve delil olarak da söz konusu ayetler ile istidlalde bulunmak isabetli olmamıştır.

2. Fasil Tertibindeki İnsicam

Kusurları örtmeye dair başlıktan sonra helakete sebebiyet veren şeylerden kurtarmanın faziletine dair başlık getirilmiştir. Öyle zamanlar olur ki bir müminin kusurlarını örtterek onun helâke uğraması engellenmiş olabilir. Bundan sonra gelen başlık ise yoldan eza veren taş gibi bir nesnenin ortadan kaldırılması ile ilgilidir. İlk bakışta pek alakasız gibi görünen bu başlığın latif bir münasebeti olduğu düşünülebilir. Zira bu başlıkta şerrin ortadan kaldırılmasının büyük bir ihsan olduğu ve küfrün de en büyük bir şer olduğu ifade edilmiştir. Öyle ise yoldan eza veren şeyi kaldırmak nasıl bir ihsan ise en büyük musibet olan küfrü ortadan kaldırmak da öyle büyük bir ihsandır ki önceki başlıkta verilen bir kişiyi helakete götüren şeyden sakındırmakla alakalıdır. Öyle ise müminlerin gelip geçtiği yoldan diken, taş, pislikleri kaldırmak ne ise hayat yolunda küfrün, dalaletin, haramların ve bilumum menhiyatın zararlarından ümmeti kurtarmaya çalışmak da odur ve tabi ki daha da faziletli bir iş olmalıdır.²⁵

İnkârı en büyük zarar olarak gören İbn Abdisselâm, bundan sonra zarar veren unsurların tehlike derecesine göre ortadan kaldırılmasına ilişkin fasıllara yer vermiştir. Yoldan taşı kaldırmak fazilet olduğu gibi müminlerin gelip geçtiği, yerleşip yaşadığı yerlerdeki yılan, akrep gibi hayvanların bertaraf edilmesi birer fazilettir. Müslümanlara zarar verecek unsurların bertaraf edilmesi fazilet olduğu gibi zarar verme potansiyeli olan nesnelere karşı tedbirli olmak da hem bir vecibe hem de güzel bir ahlaktır. Buna işaret eden başlık ise cami ve çarşı gibi yerlerde müminlerin silahlarını başkalarına zarar verecek surette mahfazasız bırakmama ile ilgilidir.

Diğer bir insicam örneği ise müminlerin iç dünyalarında muhafaza etmesi gerek ahlaki güzelliklere dairdir. Beşinci bâb olan bu bölümün ilk faslı her şeyden önce kulun kendi dünyasında gözetmesi gereken “nazar”dır. Sözlük anlamı bakmak olan bu fiilin tasavvuftaki karşılığı tefekkürdür. Kul fiilî, bedenî ve malî ibadetlerinden daha önce sadece Allah’ın görüp bildiği kalbi amellerini muhafaza etmelidir ki İbn Abdisselâm’a göre bunlar en başta “Allah’ı, Nübüvvet-i Ahmedî’yi, Ahiret’i ve Ahkâm-ı Şer’iyye’yi” nazar etmektir.²⁶ Görüldüğü gibi fasılların sıralaması genel olarak Kur’ân’ın esas maksatlarını ihtiva eden “tevhid, nübüvvet, haşır ve adalet” dörtlüsüne tekabül etmektedir. Bu fasılların peş peşe getirilmesi büyük olasılıkla müellifin zihninde takarrür etmiş “Kur’ân’ın temel ilkeleri”ne binaendir.

Fasıl başlıklarının birbirini tamamlama, kayıtlama ya da şerh etmesine dair diğer bir çarpıcı örnek Altıncı Bâb’da yer almaktadır. Müellif bu bâbda müminin iç dünyasında sakınması gereken kalbi amellerinden bahsetmektedir. Bir önceki bâb ise tam aksine kalbin emredilen amelleri ile ilgili olmakla iki bâb arasında münasebet

²⁵ Abdüsselâm, *Şeceratu'l-mârif*, 174.

²⁶ Abdüsselâm, *Şeceratu'l-mârif*, 46.

gözetilmiştir. Burada ilk fasıl müminin Allah'ın yaratmış olduğu eserlere nazar/tefekkür etmeyi ihmale dairdir. Ancak bu nazar/tefekkür ameliyesi her mümin için her zaman mümkün olmayabilir. Burada "nazar" etme hususunda cehalet/bilgisizlik içinde olanların durumu ne olacaktır. Daha açık ifade etmek gerekirse mümin Allah'ın yarattığı şeyleri tefekkürde ya da gönderilen dinin mahiyet ve keyfiyetinde cehl/bilgisizlik içinde ise durum nedir? Bunlar sorulması muhtemel sorulardır. Müellif fasıl başlıklarını peş peşe getirirken bu olası soruları akla getirecek ve cevabını da yine kendisi verecek şekilde tanzim etmiştir. Buna göre fasılların tertibi ve mukadder soruların sıralanışı şu şekildedir:

1. Nazar etmenin ihmal edilmesi
2. Bilinerek giderilmesi vacip olan bilgisizlik
3. Tanınarak giderilmesi vacip olan şüphe
4. Furu meselelerde bilgisizlik
5. Tanınarak giderilmesi gereken zan

Yukarıda sırasıyla verilen beş fasılla müellifin kendi zihninde tasarladığı "bütüncül bir düşünceyi" tamamlamaya çalıştığı dikkat çekmektedir. Buna göre Müslüman bireyin en başta kalbini muhafaza etmesi gerektiği husus Allah'ın yarattığı eserlere nazar etmeyi ihmalidir. Bakışlarını varlık üzerinde gezdirirken imkân bulunduğu ölçüde mütefekkirane olmak lüzumuna değinilmiştir. Bu birinci fasılın mesajıdır. Ancak eserin yaratıcıya delalet etmesi ve yaratıcının bilinmesindeki "cehl/bilgisizlik" hususunda herkes bir seviyede midir? İkinci fasıldan sonra peyderpey bu konu şerh edilmeye çalışılmaktadır. Aslında kelam ilminin de ele aldığı bu konu "iman edilecek şeylerde sorumlu tutulmanın ölçütleri" tartışmasına karşılık düşmektedir. Müellif, mensubu olduğu Eş'arî Mezhebi'nin görüşlerini yansıtabilecek şekilde fasılları tasarlamıştır. Buna göre cehl/bilgisizlik iki türlüdür: Birincisi mazur görülecek bir bilgisizliktir ki bunda kişiye henüz din tebliğ edilmemiştir. Kendisine davet elinin ulaşmadığı kişilerin muaf tutulacağına ilave olarak başka bir ayrıntıya daha değinmiştir. Kendisine davet ulaşmış ancak daha henüz düşünme aşamasında olan kimseler de bilgisizliklerinden muaftır. İkinci kısım cehalet ise düşünme ile izale edilebilecek bir bilgisizliktir ve bunun izalesi de gayet mümkündür. Bilgi/bilgisizlik çerçevesinde verilen sorumluluk/muafiyet değerlendirmesinden sonra müellif konuyu diğer bir ayrıntıya taşımaktadır. Bu defa söz konusu "ilim/cehil" değil "şek" (kuşku)'dur. Kişi hangi meselelerde kuşkusundan dolayı sorumluluk taşımaktadır. İlim/cehil karşılaştırmasından sonra sıra kuşku konusuna gelmiştir. Bu fasıla göre kişi kendisine davet yapıldıktan ve enine boyuna yeterli süre düşünmeye imkân bulduktan sonra "Allah'ın varlığı" meselesinde kuşku içerisine düşmemelidir. Böyle bir kuşkudan tabii ki sorumludur. Kuşkusunu giderecek yollara başvurmak zorundadır. Dinin temel ilkeleri olan inanç esaslarından sonra akla şu soru gelecektir: Furu meselelerde bilgisizlik hakkında durum nedir? Takip eden fasıl mukadder bu soruya cevap olarak getirilmiştir. Furu konularında bilgisizliğin iki türü vardır: Birincisi izalesi vacip olanlardır ki bunlar "ibâdât ve muamelât" denilen konulardır.

Diğeri ise taayyün etmiş ahkâm üzerine söylenen (ihtilafı) konulardır. Bunlara her bir ferdin muttali olması mümkün değildir. Bu itibarla müellif bu meselelerdeki bilgisizliğin giderilmesini farz-ı kifaye görmektedir. Buna göre Müslüman birey, ibâdât ve muamelât konularında bilgisizliğini gidermelidir. Ancak ahkâmın ayrıntılarında sorumlu değildir. Bunlar ümmetin ilgili ilmi ile iştigal edecek kimselerin uhdesine bırakılmıştır.²⁷ Müellifin üzerinde durduğu konulardan sonuncusu “zann” ile ilgilidir. Epistemik açıdan “kesin olmayan bilgi”yi ifade eden zanna sıra gelmiştir. Müslüman bireyin iman ettiği inanç esaslarında ve ibâdât/muamelât konularında şek/kuşku içerisinde olmaması gerektiği ancak bunun dışındaki konularda bilgisizliğinden dolayı mazur görüleceği bilgileri ilk dört fasılda tamamlanmıştır. Ancak aydınlatılması gereken bir husus daha vardır. İslam dairesine girdikten sonra Müslüman bireyin dine ait tüm meseleleri kati bir şekilde bilmesi zorunluluğu var mıdır? Sahip olunan bilgilerin bir kısmının epistemik değeri kati olmakla birlikte çoğunluğunun bilgi değeri zannîdir. Zannî bilgide ise malum olduğu üzere aksi de mümkündür. Müellif, Allah’ın zatına ve sıfatlarına nakise düşürecek her türlü zannî düşüncüyü izalesi vacip olarak görmektedir. Öyle ise Müslüman, Allah’ın azamet ve celâline layık olmayacak ve noksan sıfatlardan uzaklığına (münezzehiyet) münasip düşmeyecek her türlü “zannî” bilgilerden zihnini arındırmalıdır. Bu itibarla marifeti vacip olan konularda zann yeterli değildir.²⁸

Yukarıda görüldüğü üzere İbn Abdisselâm, peş peşe verdiği beş fasılla zihninde önceden tasavvur ettiği bütün bir düşüncüyü örmeye çalışmıştır ve kanaatimizce de örgüsünü sağlam bir şekilde ortaya koymuştur.

Fasıllar arası diğer bir anlam örüntüsü kurmasına örnek ise kâfirlere karşı adavet beslemek ve sert durmağa ilişkin fasıllarda bulunmaktadır. Bu fasıllardan birincisinde müellif, küffar karşısında salâbetli, mağrur ve dikbaşı durmağa teşvik eden ayetleri almıştır. Diğer fasılda ise onlara karşı onlar iman edinceye kadar düşmanlık hisleri ile dolu olduğumuzu izhar etme lüzumuna delalet eden ayetler verilmiştir. Diğer fasıl ise onlarla olan ilişkilerimizi İbrahim (a.s.)’ın yaptığı gibi tamamen koparma seviyesine getirmeye dairdir.²⁹ Diğer iki fasıl da aşağı yukarı aynı bağlamda ayetleri tekit maksatlı sıralamıştır. Ancak burada akla gelmesi muhtemel bir soru vardır. Siyasi ve askeri açıdan küffar karşısında zayıf durumda olan Müslümanların durumu ne olacaktır? Onlara düşmanlıklarını aleni olarak izhar etmenin bireysel ve toplumsal açıdan Müslümanlara ağır faturası olabilir. İşte müellifin bu mukadder soruya verdiği cevap, son fasılda kendini göstermektedir. Böyle bir durumda Müslümanların, kendilerini koruma maksadıyla onlara olan düşmanlıklarını gizlemelerinde ve zahiren dost gibi görünmelerinde bir mahzuru yoktur. Bu istisnai duruma dair üstteki fasıllardan sonra gelen bu fasılın ilişkisi delalet ilmindeki mutlak-mukayyet ilişkisidir. Yani önceki fasıllarda verilen mutlak hükümler bu fasıldaki ayetler ile kayıtlanmıştır.

²⁷ Abdüsselâm, *Şeceratu’l-mârif*, 88.

²⁸ Abdüsselâm, *Şeceratu’l-mârif*, 88.

²⁹ Abdüsselâm, *Şeceratu’l-mârif*, 206.

3. Âyetlerden İstihraç Edilen Nükteler

Şeceratu'l-maârif'in diğer dikkat çeken bir özelliği okuyucuyu kendine meftun eden nükteli üslubudur. Bu nükteler çoğu zaman ayetlerin tefsiri sadedinde beklenmedik ani ilhamlar suretinde kendisini göstermektedir. Örneğin; Allah'ın muhabbetine mazhar olan "taharet ehli"ne dair olan ayetin alındığı fasılda birden coşkulu bir üsluba geçerek şu nükteye yer vermiştir:

"Eğer Rabbin, abdeste mani olan necasetten taharete bulunduğun zaman sana muhabbet ediyorsa, günahlardan istiğfar edip temizlendiğinde kim bilir seni ne kadar da sevecektir bir düşün!"³⁰

Diğer bir nükte ise bir maslahata binaen gıybetin caiz olduğuna dair olan bir fasılda yer almaktadır. Bu fasılda müellif, Yakûb (a.s.)'ın, oğlu Yûsuf'a gördüğü rüyayı kardeşlerine anlatmamasını haber veren âyete³¹ yer vermiştir. İbn Abdisselâm'a göre bu ayette, bir maslahata binaen gıybet etmenin mahzurunun olmayacağına işaret vardır.³²

Yine bir sonraki fasılda da müellif, benzer şekilde zararlı ve yasak olduğu muhakkak olan nemmamlık/laf taşıma davranışının, yerine göre zararsız hatta gerekli olduğuna işaret ettiğini düşündüğü bir ayete değinmiştir. Bu ayete göre Hz. Musa (a.s.)'a şehrin uzak bir tarafından bir adam gelmiş ve ona "Seni öldürmek üzere geliyorlar."³³ diyerek şehir ahalisinin kötü niyetle yaklaşmakta olduklarını haber vermiştir.³⁴

4. Âyetlerin Tergib Ettiği Hususlar İle Maslahatları Arasında İrtibat Kurma

İzzeddîn b. Abdisselâm "Sultânü'l-Ulemâ" lakabıyla anılan büyük bir Şâfiî fakihidir. Özellikle *Kavâidü'l- Kübrâ* adlı eseri ile fıkhıta otorite düzeyine ulaşmıştır. Onun fıkhıta izlediği yöntemlerden birinin maslahata önem verdiği ifade edilmektedir. Gördüğümüz kadarıyla müellif fıkhi temellendirmede kullandığı bu yöntemini ahlaka dair bu eserinde de uygulamıştır. Bunu birçok fasılda görmek mümkündür.

Allah'ın halk ve icadını tefekkür etmeye teşvik eden bir fasılda müellif, tefekkürün Müslüman açısından neden ehemmiyet arz ettiğini müzakere eder. Buna göre tefekkürden asıl maksat Cenab-ı Hakk'ın kudret ve azametini zihinde yerleştirmektir. Kudret ve azametinin Müslüman bireyin âleminde hâkim olması ise böyle bir azamete sahip olan Zât-ı İlâhi'ye karşı itaata sevk edecektir. Öyle ise tefekküre teşvik eden ayetlerden maksat itaati müyesser kılmaktır.³⁵

³⁰ Abdüsselâm, *Şeceratu'l-maârif*, 51.

³¹ Yûsuf, 12/5.

³² Abdüsselâm, *Şeceratu'l-maârif*, 207.

³³ el-Kasas, 28/20.

³⁴ Abdüsselâm, *Şeceratu'l-maârif*, 207.

³⁵ Abdüsselâm, *Şeceratu'l-maârif*, 82.

Bir başka örnek ise tevazua teşvik sadedinde ayrılan diğer bir fasılda bulunmaktadır. Müellif tevazu bağlamındaki ayetlere yer vermiş ve nihayetinde ise tevazu hasletini daha derin bir dini ilke ile temellendirmek istemiştir.³⁶ Tevazu sahibi olmakta kibir ve gurur tehlikelerinden selamette kalma faydası vardır. Öyle ise ebeveyn olmak üzere en yakından başlayarak tüm müminlere şamil bir tevazu kişiyi, en büyük günahlardan sayılan hatta cehenneme girmeye sebep olarak gösterilen “kibir”den muhafaza etmek gibi bir maslahatı haizdir.

Diğer bir örnek ise inkârcılara kalben meyletmemeye hatta adavet beslemeye teşvik eden bir fasılda geçmektedir. Kur’ân, Müslümanlar’ın inkârcılara sempati duymasını neden istememektedir? İbn Abdisselâm’a göre burada müminler için maslahat onları kâfirlerden uzak tutmaya çalışmaktır.³⁷ Zira onlardan uzak durmak onların yaşam biçimlerine sirayet etmiş küfür, fiske ve sapkınlık tezahürlerinden de muhafaza olunmaya sebeptir. Onlara yakın duran müminlerin nefisleri onların zahiren eğlenceli ve cazibeli halinden etkilenip meyletmeye müsait hale gelecektir. O halde inançsız gürûha adavet beslemek onların verebileceği zarardan ötürüdür.

İbn Abdisselâm’ın ayet ve ahlaki maslahatı arasında irtibat kurma yaklaşımı genel olarak onun derinliğini yansıtmış olmakla birlikte zaman zaman bu derinliğin sığlaştığı da göze çarpmaktadır. Örneğin; müellif dünyanın “hakir” oluşuna dair bir fasıl tahsis etmiş ve bu bağlama dair iki ayete yer vermiştir. Bu ayetlere göre dünya hayatı, fani ve geçici bir metadan ibarettir. Müslümanlar ona karşı uyanık olmalı, ahireti unutup dünya ile hoşnut olmamalıdır. İbn Abdisselâm’a göre bu kabilden ayetlerden maksat dünyayı tahkir etmek ve ondan yüz çevirtmektir.³⁸

Diğer bir örnek kalbe ait amellerden yasaklananlarla ilgilidir. Bu bâb altında verilen fasıllardan birinde müellif dünya sevgisinin kötülendiği ayetlere yer vermiştir. Dünya sevgisi neden yerilmektedir? İbn Abdisselâm’a göre bunda maslahat, inananların kalbi dünya ile meşgul olduğunda yüksek maksatlarla iştigal etmekten alıkonulmalarıdır.³⁹

Burada müellife küçük bir itiraz hakkımızın olduğunu düşünebiliriz. Zira Kur’ân’da dünyanın fani ve hakir oluşuna dair ayetler pek çoktur. Ancak ayetler bunlardan ibaret değildir. Dünya’nın Allah’ın isim ve sıfatlarını tanıttırma veçhesi olduğu gibi dünya ahiretin tarlasıdır da. Nitekim varlığı konu alan ayetlerin sayısı dünyayı hakikaten de tahkir eden ayetlerden oldukça fazladır. O halde dünya hayatını çirkin tasvir eden ayetlerden maksat bizzat dünyanın çirkinliğini tespit etmek değil, Allah’a ve ahirete yönlendirmektir. Kanaatimizce müellif, tasavvufi eğilimin etkisiyle bakış açısını “çirkin dünya” hususuna yoğunlaştırmış ve daha ileride gözetildiğini düşündüğümüz “fanilik düşüncesini müspet eyleme dönüştürme amacı”nı göz ardı etmiştir.

³⁶ Abdüsselâm, *Şeceratu’l-mârif*, 81.

³⁷ Abdüsselâm, *Şeceratu’l-mârif*, 83.

³⁸ Abdüsselâm, *Şeceratu’l-mârif*, 84.

³⁹ Abdüsselâm, *Şeceratu’l-mârif*, 89.

SONUÇ

İzz b. Abdisselâm kısaca *Şeceratu'l-maârif* adlı güzel ahlaka ve fazilete dair eserini bâb başlıkları ve fasıllara ayırmış ve ele almak istediği konulara münasip olduğunu düşündüğü âyet ve hadisleri zihninde tasarladığı bir plan çerçevesinde tasnif etmiştir. Gördüğümüz kadarıyla onun bu tasnif planında eserin tümüne hâkim bir tenasüp/ahenk ortaya çıkmıştır. Eserin çoğunluğunda kendini gösteren bu ahenk okuyucu üzerinde olumlu etki bırakmakta ve sürükleyici bir bütünlük oluşturmaktadır. Bu çalışmada bazılarına işaret ettiğimiz ahenk dışı çıkışlar da bulunmakla birlikte genel anlamda estetik değeri hissettiren bir uyum kesinlikle söz konusudur. Bu uyum, müellife kendi yorumlarını doğrudan ifade etmeden telmih, remiz ve işaretler yoluyla mesajlar verme imkânı tanımaktadır. *Şeceratu'l-maârif*'in son yıllarda oldukça ilgi gören “okur merkezli” kurama yeni ilhamlar verecek tarzda anlatım üsluplarını hâvi bir eser olarak düşünülebileceği kanaatimizdir.

KAYNAKÇA

- Algül, Adnan. *İzzüddîn b. Abdüsselâm'ın İslam Hukuk Bilimindeki Yeri ve Önemi*. Doktora Tezi: Gazi Antep Üniversitesi, 2016.
- Arpa, Abdülmuttalip. “İzzüddin b. Abdüsselâm ve Kur'ân Çalışmaları”. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 21/1 (2010): 15-42.
- Çınar, Mustafa. “Üçüncü Abbasi Dönemi Arap Şiirinde Tabiat Tasviri”. *Ekev Akademi Dergisi* 7/17 (Güz 2003): 223-236.
- Hikmet, Nazım. *Nazım Hikmet Bütün Şiirleri*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2008.
- İbn Abdüsselâm, İzzüddîn. *Şeceratu'l-maârif ve'l-ahvâl ve sâlihi'l-akvâli ve'l-'a'mâl*. tah: Ahmed Ferîd el-Müzeydî, Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, 2003.
- Kanık, Orhan Veli. *Orhan Veli Bütün Şiirleri*. Nşr. Asım Bezirci. Ankara: Can Yayınları, 1982.
- Kavşut, M. Sait. *İzz b. Abdüsselâm ve Ahlak Anlayışı*. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2006.
- Öğke, Ahmet. “İzz b. Abdüsselâm'da Fıkıh-Tasavvuf İlişkisi”. *Dini araştırmalar* 6/18 (2004): 183-199.
- Turgay, Nurettin. *Kur'an Açısından Hayvanlar ve Bitkiler*. Ankara: Fecr Yayınevi, 2011.
- Uzun, Nihat. “Kur'ân'da Üç Ağaç Türü Yahut Bazı Âyetlerin Anlamalarını Yeniden Düşünmek”. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 11/3 (2011): 133-164.
- Yanık, Nevzat H., *Endülüs Arap Şiirinde Tabiat Tasviri*. Erzurum: 2000.